

S P R A W O Z D A N I A

Językowe/tekstualne/kulturowe praktyki choroby w literaturze

Konferencja Naukowa

w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego

24–25 maja 2012 roku odbyła się cyklicznie organizowana przez Zakład Historii Literatury Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego interdyscyplinarna i transkulturowa konferencja naukowa, której celem było sprawdzenie możliwości dyskursów krytycznych współczesnej humanistyki, a także zwrotu somatycznego w nowoczesnej i ponowoczesnej kulturze oraz próby zdiagnozowania języków krytyki somatycznej.

Plenarne obrady konferencyjne rozpoczęła Profesor Barbara Stempczyńska od powitania gości, uczestników konferencji reprezentujących filologie romańskie i słowiańskie oraz specjalności kulturoznawcze. Po oficjalnej części Pani Profesor oddała głos autorce projektu konferencji dr Violetcie Mantajewskiej, która w krótkim wystąpieniu określiła ideę sesji: tekstualizację choroby w kulturze w głównym dyskursie krytycznym współczesności oraz dyskursach popkulturowych. Stwierdziła, że tekstualizacja choroby uwypukla kondycję podmiotu i de-/konstruuje stan kryzysu racjonalnych społeczeństw. Konferencja pozwoliła ustalić zakres pola badawczego współczesnych dyskursów kulturoznawczych (literaturoznawczych) oraz określić stan współczesnej humanistyki (antropologii kulturowej/literackiej) w dyskursie poststrukturalistyczno-postpsychoanalitycznym.

Pierwszy referat *Niewerbalny język szaleństwa w powieści Fratelli Carmelo Samonà* wygłosił dr Stefano Redaelli („Artes Liberales”, UW). Prymalnym zagadnieniem analizowanej powieści jest według autora referatu poszukiwanie Innego/Nowego języka. Narzędziem wykorzystanym przez Samonà do przedstawienia szaleństwa wyemancypowanego chorego jest pisarstwo. Staje się ono obroną przed neurozą dokładności, usiłowaniem ustanowienia przemocy porządku, werbalnego rozumienia.

Kolejna referentka dr Barbara Kornacka (UAM) w artykule *Choroba to inny — patologie bliskości w młodej włoskiej literaturze końca XX wieku na przykładzie opowiadań Simony Vinci* analizowała opowiadania pisarki, należącej do grupy, tzw. młodych pisarzy, którzy debiutowali w latach 80. XX wieku. W ich przelomowej prozie dochodzi do problematyzacji cielesności: ciała wyemancypowanego, chorego, zdeformowanego, kalekiego, które staje się podstawowym językiem, bowiem język werbalny jest dysfunkcyjny — nie poddaje się namiętności zaburzeń afektywnych/neurotycznych/chorobowych.

Trzecia prelegentka występująca w panelu italianistycznym, dr Aneta Chmiel (UŚ), w tekście *Afazja i teriomorfizm. Doświadczenie melancholii w powieści Vicenza Consolo „Nottetempo casa per casa”* poddała krytycznemu oglądowi dysfunkcyjny dualizm duszy i ciała stanowiący jeden z konstytutywnych archetypów literatury. Badała relacje między protagonistami powieści, którzy tworzą mityczną parę, stając się symbolami obumierania wiejskiej społeczności sycylijskiej, lecz jednocześnie ich konflikt urasta do nadrzędnej metafory tekstu. Autorka wystąpienia, interpretując tekstualną praktykę choroby w paradygmacie krytyki mitograficznej (archetypu, binarnych opozycji mitycznych, sacrum/profanum, epifanii), „diagnozowała” aspekty nielinearnej narracji — podporządkowanej językowi mitu, na który Nottotempo nakłada rytm cielesnej narracji: somatyczność opowiadania.

W referacie *Choroba ciała, choroba społeczeństwa w „Pamiętnikach Albina” Paola Volponiego* dr Joanna Janusz (UŚ) rekonstruowała relacje międzyludzkie generowane przez rozwój włoskiego neokapitalizmu, wpisując tekst pisarza w kod dwudziestowiecznej „literatury przemysłowej”. Choroba w powieści Valponiego urasta do rangi nadrzędnej metafory zaburzeń relacji jednostka–społeczeństwo. Wspólnota jako organizm jest, według pisarza, chora, więc takie też są działania monstrum — „ciała fabryki”. Instytucje pochłaniają jednostkę, tworząc wspólnotę opresji, na której ufundowany został nowy model społecznej struktury — chorego ciała, organizmu społeczno-politycznego państwa neokapitalizmu.

Dr Wiesława Kłosek (UŚ) mówiła z kolei o *Chorobie i tożsamości w utworach prozatorskich Itala Sveva*. Pisarz ten, żyjący na przełomie XIX i XX wieku, penetrował stany chorobowe: rzeczywiste i urojone, ciała zdeformowane, nałogi, neurozy, fobie. Choroba w prozie Sveva jest integralną metaforą podmiotu. Prozaik poddawał wnikliwej analizie „ja” indywidualne, ale także „ja” społeczne, tak więc tekstualizowana choroba fundowała jego moc pisma. Bohater powieści „przepracowuje” kompleks Edypa: będąc kopią Ojca, rozpoznaje w sobie genetyczną predestynację, lecz także społeczne naznaczenie.

Dr Dorota Żygadło-Czopnik (UWr.) swoim wystąpieniem rozpoczęła mikropanel dyskusyjny poświęcony literaturze zachodniosłowiańskiej. W tekście *Nieznosny ciężar ciała* autorka skoncentrowała się na analizie powieści *K moři* Petry Soukupovej (2007), pisarce najmłodszego pokolenia, która nie podporządkowuje się paradygmatowi współczesnej literatury czeskiej. Narracja w jej powieści prowadzona jest przeciw ciału, jego niedoskonałości, fragmentaryczności. Soukupova pisała ciała biologiczne, genderowe, kulturowe sytuujące się w paradygmacie „klasycznego” dyskursu feministycznego. Jednym z kluczowych interpretacyjnych autorka wystąpienia uczyniła tekst ikony feminizmu francuskiego *Drugą płć* Simone de Beauvoire.

Bohemistka dr Anna Car (UJ) w referacie *Choroby (w) stroju: Christa Wolf — Zuzanna Brabcová — Daniela Hodrová — Juli Zeh* podjęła próbę analizy tekstów przedstawicielek prozy czeskiej i niemieckiej II połowy XX wieku i początku XXI wieku, które w swoich powieściach kategoryzowały ustrój jako organizm społeczny, będący w stanie trawiącej go choroby, poddawany jednocześnie reżimom zdrowia państwowych systemów politycznych. Dr Car badała relacyjność: stan choroby jako reakcja obronna na reżimy polityczne.

Mikropanel feministyczny kontynuowała mgr Katarzyna Szopa (UŚ). W wystąpieniu *Thinspirations. Choroba, literatura, kobiecość* poddała problematyzacji współczesną poezję kobiecą, zgodnie z koncepcją Julii Kristevej, że „opowiadanie jest kryjówką bólu” niedomagającego, niepełnego ciała. Autorka tekstu przytoczyła także tezę Elaine Showlater, według której zburzenie mimetyzmu w strukturze opowieści staje się prymarną narracją historyczną. Choroba czai się więc, według autorki, w porządku każdej narracji, staje się źródłem literatury — metaforą tekstu warunkującą akt pisanie/czytania. Choroba kobiecego ciała staje się rewersem kartezjańskich higienicznych podmiotów, zamkniętych w czystych, higienicznych, zdyscyplinowanych, zdrowych ciałach.

Obecny w ponowoczesnym dyskursie aspekt pisanie i fizjologii ciała i cielesności pisma podjęła następnie dr Katarzyna Kotowska (UG). W wystąpieniu *Anoreksja/bulimia a tekst. Przypadek Amélie Nothomb* badaczka analizowała prozę współczesnej belgijskiej pisarki znanej polskiemu czytelnikowi dzięki licznym przekładom jej powieści. Myśl psychoanalityczna, teoria abiektu Kristevej oraz strategia autofikcji stanowiły punkt wyjścia w badaniach autorki referatu, według której Nothomb autokreuje piszący podmiot multiplikując go w autofikcjach. Jej model pisarstwa krytycy kategoryzują jako: *l'écriture taille zéro, l'écriture faminine*. Paradoks potencjału *L iter a t u r y* Nothomb, kobiecego pisarstwa; nieskończonej *her story* zasada się na fakcie, że matryca jej kobiecego pisma-ciała zderza się z patriarchalną opre-

szą prymarnego dyskursu męskiego, obecnego w kulturze nowoczesnej i ponowoczesnej; z tekstami męskich wy-/twórców — męskiej, higienicznej racjonalności.

Mikropanel kulturowej tekstulizacji choroby otworzyła dr hab. Anna Gomółka (UŚ) wystąpieniem *Zranienie, ból, cierpienie i choroba w pismach współczesnych oświeconych (przebudzonych): Iddu Krishnamuratiego, Nisargadatty Maharaja i Eckharta Tollego*. Autorka postawiła tezę, że ból, cierpienie i choroba to słowa, którymi próbujemy wyrazić jakości egzystencji należące do ciała. Skupiła uwagę na dwóch ujęciach cierpienia współczesnych oświeconych (przebudzonych) Nisargadatty Maharaja i Eckharta Tollego. W interpretacji dr Gomółki to nie ból nie jest symptomem choroby, lecz przekonanie, że jest się tylko ciałem lub tylko umysłem, a człowiek jest nosicielem jednego i drugiego jednocześnie, tak więc ból i cierpienie pełnią funkcję *pharmaconu*.

Kolejnym referentem w panelu kulturowym była dr Violetta Mantajewska (UŚ). W wystąpieniu *Choroba (-y) filozofii/choroba (w) filozofii. Przypadek pisma F. Nietzsche* podjęła ona kwestię istoty pisalności/matrycy pisma filozofa. Warunkiem bycia nowego podmiotu jest chore ciało, ale przede wszystkim rekonstrukcja w performatywnym języku filozofii ciała i analizy, która pozwala zakwestionować podstawy racjonalności. Nietzsche tworzy doskonały podmiot mówiący/piszący na skrzyżowaniu biologii i sensu, który konstruuje rzeczywistość i ustanawia możliwości Lacanowskiego *mo w o b y c i a (parlêtre)* podmiotu, kreującego się poza kardynalnymi aporiami racjonalności; sytuuje go wewnątrz języka i dyspozycji pisma należących do chorującego ciała, odnajdując pełnię doświadczenia ciała jedynie w ciele piszącym.

Dr Monika Ładoń (UŚ) rozpoczęła panel tekstualnej nozologii choroby w literaturze współczesnej. Zdaniem autorki literaturę konstytuują liczne reprezentacje chorób. W prozie XIX w. gruźlica i jej odmiany urastają do poziomu tekstualnej epidemii, stając się metaforą interpretacyjną podmiotu, sposobem na diagnozowanie rzeczywistości. Cechą wyróżniającą pisarstwo Jarosława Iwaszkiewicza stanowią jej tekstualizacje. Dr Ładoń postawiła następującą hipotezę: w jakim stopniu Iwaszkiewicz przekraczał własną wczesną reprezentację tekstualnego schorzenia, a w jakim stopniu uzupełniały go międzywojenne tekstualizacje, m.in. Andrzejewskiego, Uniłowskiego, Nałkowskiej oraz paradygmatyczna *Czarodziejska góra* Thomasa Manna (1924) wpłynęły na dokonania prozaika?

Maria Karpińska („Artes Liberales”, UW) podjęła próbę rewaluacji *Choroby nowotworowej w dobie ponowoczesności*. Autorka analizowała prymarną metaforę choroby w tekstualizacjach Susuan Sontag i Anatole’a Broyarda. Problematyzując chorobę w ponowoczesności, referentka skonfrontowała ją z kultem zdrowia zdiagnozowanym przez Zygmunta Baumana. Rozważała też kwestię odpowiedzialności za chorobę, którą w świecie współczesnym zostaje obarczony sam chory.

Rozważania dotyczące tekstualizacji współczesnej choroby klasyfikowanej jako zaburzenia funkcjonowania podmiotu zostały przedstawione w artykule mgr Magdaleny Siekluckiej (UWM) *Proces twórczy jako jeden z symptomów Zespołu Stresu Pourazowego. Studium przypadku — twórczość Marii Arbatowej*. Autorka podjęła próbę udowodnienia tezy, że literacki proces twórczy może być jednym z przejawów Zespołu Stresu Pourazowego. Spostrzeżenia te stanowiły punkt wyjścia do badań kwestii pisma. Autorka dociekała: czy pisarz, w życiu którego miała miejsce trauma, analizuje i rekonstruuje biograficzne doświadczenie? Czy proces fikcjonalizacji prowadzi do jej tabuizacji, wyparcia? Literatura wydaje się interesującym przypadkiem, w którym proces twórczy może stać się przejawem Zespołu Stresu Pourazowego. Pisarka, dekonstruując swoje życie w autoanalizie, dokonała typologii traumatycznych zdarzeń, tekstualizując reakcje urazowe.

Kolejne wystąpienie — mgr Marzeny Maciulewicz (UW) *Choroba jako doświadczenie istnienia. Egzystencjalistyczna proza Vladana Desnicy* — stanowiło próbę analizy bycia-w świecie bohatera powieści: doświadczenie choroby i pobyt w szpitalu pozwalał rozpoznać

kondycję podmiotu, prowadził do wyzwolenia ja z porządku społeczno-politycznego, stając się studium analizy istnienia wykluczonego ze świata zdrowych. Ten model samopoznania w sytuacji granicznej stanowił cechą wyróżniającą tzw. jugosłowiańską literaturę egzystencjalistyczną lat 60. XX wieku.

Mgr Anna Przybysz w referacie *Choroba jako wartość artystyczna w powieści F. Dostojewskiego „Idiota”* (UAM) diagnozowała postać Lwa Myszkińskiego przez pryzmat teorii bioenergetyki. Próba czytania choroby (epilepsji) głównego bohatera z perspektywy matrycy cielesności, dysfunkcjonalności ciała pozwoliło, zdaniem autorki wystąpienia, przekroczyć pisarzowi dualizm duszy i ciała.

Mgr Maciej Paprocki (UWr.) w referacie: *Choroba jako „obcy” w metaforze ciała politycznego. Rozwój strategii kooptacji i adaptacji „chorego” elementu społecznego na podstawie tekstów kultury anglosaskiej XVII i XXI wieku* dokonał analizy ciała społeczno-politycznego, którego reprezentacje, zdaniem młodego badacza, od momentu pojawienia się w kulturze były konfrontowane z „rzeczywistością” choroby, nieustannie poddawanej nowej konceptualizacji warunkowanej przez aktualne poglądy medyczne. W kulturze europejskiej wypracowano dwa główne paradygmaty choroby ciała społeczno-politycznego: humanistyczny Galena, diagnozujący wewnętrzną nierównowagę ciała oraz późniejszy paradygmat infekcji akcentujący zewnętrzne pochodzenie zarazy. Mgr Paprocki przeprowadził analizę dwóch modeli czynników obcych/chorobotwórczych w ustroju państwa/organizmu, poddając interpretacji teksty kultury anglosaskiej: matrycy wyciszenia napięć społecznych oraz wykluczenia (kooptacji). Model zawłaszczania mniejszych organów, wyciszenia zmysłów i napięć społecznych akcentuje homogenizację ciała politycznego i wyznaczenie Innego jako nośnika ideologii choroby — czynników antypaństwowych, wyrotowych, które muszą być usunięte z ustroju. Odnaleźć go można, m.in. w poemacie *The Purple Island* Phineasa Fletchera, który kreował ludzkie ciało jako Państwo, ale także w *Osmosis Jones* Petera Farrelly’ego. W XIX/XX wieku obydwa modele zostały zastąpione konstrukcjami chiasmowymi i komplementarnymi.

Dr Barbara Kita (UŚ) przedstawiła następnie referat *Szpital jako przestrzeń filmowa*. Według badaczki, przestrzeń filmu jest niejednorodna i niejednoznaczna, oferuje różne formy tożsamości bohaterów oraz możliwości reprezentacji. W kinematografii znaczącą obecność chorego umożliwił dyskurs postmodernistyczny, który wprowadził typ postaci i grup dotąd nieistniejących w refleksji kulturowej czy głównym dyskursie społeczno-politycznym, marginalizujących Innego/Obcego. W ponowoczesności metafora szpitala jest wyjątkowo labilna. Autorka wystąpienia poddała analizie dwa modele przestrzeni szpitala, dokonując w swojej interpretacji jej „upłciowienia”: przestrzeń męską reprezentował film *Lot nad kukulczym gniazdem*, doświadczenie kobiecej przestrzeni — *Przerwana lekcja muzyki*. Dr Kita analizowała także przestrzeń szpitala oraz dyskurs medyczny zyskujących na popularności w filmach *science fiction* spod znaku genetyki i wiążących się z nią zagrożeń eksperymentowania na cielesność.

Dr Agnieszka Nieracka (UŚ) w tekście *Moje ciało, tożsamość, choroba. Dyskurs męskości w „American Psycho” i w „Podziemnym kręgu”* konstruowała dyskurs podejmujący problem cielesnej tożsamości człowieka przełomu XX/XXI w. Filmoznawczyni podkreśliła frekwencywność obrazu ciała w kulturze i nadwartościowanie ciała w dyskursie męskości w kinie współczesnym. Prezentowanym wizerunkom męskich ciał towarzyszy „niepewna” tożsamość (bohaterami są mężczyźni dotknięci nie tylko kulturowym problemem nietożsamości, ale także chorobą). Celem wystąpienia dr Nierackiej była analiza (*close reading*) konstrukcji narracyjnej — poziomów filmowego wypowiedzenia.

Dr Katarzyna Arciszewska (UG) tekstem *Wampiryzm — choroba — wynaturzenie we współczesnej literaturze rosyjskiej* kontynuowała koncept odcieleśnienia ciała w kulturze i literaturze ponowoczesnej. W wystąpieniu konferencyjnym podjęła próbę rekonstrukcji

postaci wampira (wilkołaka) w prozie Wiktora Pieliewina, które autorka postrzegała jako ideologem monstrum/bestii — istot wynaturzonych, hybrydycznych, które w wyniku tekstualnych kreacji stają się matrycą wynaturzenia współczesnego świata/człowieka/Rosji. Wampiryzm w prozie Pieliewina staje się egzemplifikacją wykluczenia Innego/Chorego — metaforą nieuleczalnej choroby — wiecznego życia.

Projekt czytania tekstu a lnej choroby we współczesnej literaturze rosyjskiej kontynuowała dr Beata Waligórska-Olejniczak (UAM) w referacie *Wieniczki Jerofiejewa „danse macabre”*. Autorka skupiła uwagę na obserwacji somy, licznych symptomów choroby, bólu, ale także egzystencjalnego cierpienia bohatera powieści *Moskwa–Pietuszki* waloryzowanych jako emblemat asynchronu między kulturą ciała i kulturą ducha wynikającą z faktu zacierania granic między binarnymi kategoriami podmiotu i przedmiotu, pijaństwa i trzeźwości, zdrowia i choroby, które w literaturze rosyjskiej są powiązane z idiomem karnawału.

Dr Andrzej Polak (UŚ) stworzył mikropanel chorób sytemu politycznego referatem: „*Dzień oprycznika*” *Władimira Sorokina, czyli o chorej Rosji, która „wyzdrowiała”*. Postawił hipotezę badawczą, że tekst zapowiada nowego człowieka zaniepokojonego przemianami dokonującymi się w Rosji, które postrzega on jako dewiację czy nawet chorobę toczącą kraj. Metafora opryczniny — totalnej przemocy — wskazuje u Sorokina na istotę systemu społeczno-politycznego Rosji.

Problematykę chorób politycznego organizmu państwowego kontynuował mgr Mateusz Świetlicki (UWr.) w tekście *Alkoholizm jako narzędzie infantylicyzujące człowieka sowieckiego* w „*Moscoviadzie*” *Jurija Andruchowycza*. Ukraiński autor dokonał analizy procesu infantylicyzacji, który stał się w powieści diagnozą symptomów choroby — braku wolności; zawieszeniem pomiędzy nieskończonym dzieciństwem a odległą dorosłością *homo sovieticus* w Świecie Zabawek. Ten stan doprowadza do choroby infantylicyzacji, traktowanej jako źródło przemocy państwa wobec obywatela. Drugim czynnikiem chorobotwórczym trawiącym Państwo był alkoholizm — jedyny sposób ucieczki przed lękiem ujarzmionej przez system jednostki, ale także infekowanej alkoholem w celu wychowania do życia w kolektywie, budowaniu pseudospółnoty, wychowania do pasywnej vegetacji *homo sovieticus*.

Problematykę wynaturzeń i chorób organizmu społeczno-politycznego kontynuowała mgr Marta Niedziela-Janik (UŚ). W wystąpieniu *Choroby człowieka współczesnego. Niny Sadur „Wieczna zmarzlina”* autorka podjęła aspekt dysfunkcjonalizacji rosyjskiej rodziny. Współczesna pisarka diagnozowała choroby i patologie rodziny warunkowane poradzieckim genetycznymi obciążeniami systemu, ale także sytuacją społeczno-polityczną i gospodarczą współczesnej Rosji.

Dr Monika Karwacka (UŚ) w referacie *Szałeństwo jako wyznacznik pisarstwa literackiego Władimira Nabokowa* podjęła jeden z aspektów czytania klasyków prozy rosyjskiej XIX wieku przez autora *Wykładów o literaturze rosyjskiej*: byt irracjonalny (szałeństwo) był przez krytyka postrzegany jako fenomen transmentalny.

Panel literatury rosyjskiej zamknęła dr Natalia Kaźmierczak (UAM) wystąpieniem *Fenomenologia bólu w произведениях А.П. Чехова и Л.Н. Толстого („Палата № 6” и „Смерть Ивана Ильича”)*. Autorka w porównawczej analizie tych tekstów diagnozowała istotę bólu egzystencjalnego odczuwanego w procesie samoidentyfikacji bohaterów, będącego konstruktem doświadczenia wewnętrznego warunkującego przemianę.

W podsumowaniu sesji autorka projektu konceptualizowała dwudniowe obrady. Konferencja dzięki konfrontacji różnych kultur (literatur), analizowanych w odmiennych strategiach metodologicznych i krytycznych pozwoliła skonstruować transkulturową, interdyscyplinarną metakrytyczną mapę tekstualnych mikrohistorii chorób, symptomatologii choroby obecnych w języku i literaturze. Badacze wypracowali tekstualną nozologię współczesnej kultury (literatury) oraz przestrzeni nadzorujących,

represjonujących, wykluczających chore ciało: szpitala/domu/łazienki/kuchni/sypialni, postrzeganych jako szczególne miejsca transgresji: życia, śmierci, zdrowia, nadmiaru/braku wolności. W wyniku procesu somatyzacji ponowoczesnej kultury dochodzi do rewizji performatywnego języka Kultury/Literatury, kategorii/dyskursów krytycznych, prowadząc do nowej (?) kondycji/konstytucji podmiotu, który w procesie ciała analizy autodiagnostuje swoje ciało. Uczestnicy konferencji wypracowali metodologiczną matrycę poststrukturalistyczno-postpsychoanalitycznej formacji krytycznej. Wydaje się zasadne twierdzenie o próbie (na-)pisania przez autorów wystąpień projektu krytyki somatycznej.

Violetta Mantajewska